

„Dialektický determinismus a obecná teorie systémů“; N. Laitko, „Věda o vědě a systémový přístup“), na neopomenutelnou úlohu „ontopraxeologického“ (Zelený) a historicko-genetického přístupu (např. V. N. Sadovskij, „Obecná teorie systémů a systémové metody analýzy vědeckého poznání“), na fakt, že nutno mít na zřeteli zásadní rozdíly v teoretických, praktických a ideologických pohledech na tuto problematiku (Javůrek, Zelený, Stachová, Warnkeová aj.).

Mnoho podnětů obsahují v tomto rámci také další studie, zaměřené na specifické aspekty systémových přístupů v určitých oblastech vědeckého poznání (V. G. Afanasjev, „Otázky systémového přístupu v sociálním poznání“; V. S. Tuchtin, „Systémový výzkum a matematické modelování“; U. Röseberg, „Zákon a struktura ve fyzice“).

Sborník takto podává alespoň rámcový obraz o současném stavu marxisticko-leninského bádání v této oblasti. Je podnětný, věcný, kritický. Cenným doplňkem, zejména pro předpokládaný okruh čtenářů, je také bibliografie knižních a časopiseckých publikací, sborníků a periodik.

Jiří Gabriel

V. M. Lejbin: *Psychoanalýza i filosofija neofrejdizma*, Izd. pol. lit., Moskva 1977, 246 s.

Tento titul vyšel v řadě *Socialnyj progress i buržuaznaja filosofija* jako svazek věnovaný filozofii psychoanalýzy jakožto jednomu z proudů filozofické antropologie. Kniha chce být pokusem o marxistický výklad a kritickou analýzu teoretických základů jak klasické, freudovské psychoanalýzy, tak jejích různých modifikací, včetně nejnovějších, „tak jak se rozšířily v USA“ (s. 20). Autor chce určit místo psychoanalýzy v rámci buržoazní filozofie 20. stol. a soustředit se přitom na filozofickou problematiku osobnosti, kultury a společnosti. Záměrně opomíjí otázky vztahující se k medicíně, fyziologii a psychiatrii. Kromě úvodní a závěrečné kapitoly má práce tři hlavní oddíly, z nichž první je věnována psychoanalýze S. *Freuda* a freudismu, druhá prvním kontroverzím psychoanalýzy (*Jung, Adler, Reich*) a třetí filozofii neofreudismu (*Horneyová, Sullivan, Fromm*).

Výběr literatury, o kterou se Lejbin opírá, nespňuje celkem jeho slib, sledovat psychoanalytický proud až do nejnovější doby. I když ojedinělé odkazy jeho práce se vztahují k nejnovější literatuře, zvolil si jako reprezentanty psychoanalýzy autory, kteří (až na jedinou výjimku E. *Fromma*) zemřeli nejpozději už 16 let před vydáním jeho práce, tj. v roce 1961. V téže roce 1961 ostatně vyšla i kniha J. A. C. *Browna Freud and the Post-Freudians* (Baltimore 1961), která se už opírala o týž reprezentativní výběr autorů, který předkládá Lejbin; nebyla to ovšem práce ani filozofická ani marxistická. I když někteří z uvedených autorů se pouští na pole filozofie, antropologie a jiných společenských věd, jde přece jen vesměs o odborné psychiatrie. (Jedině *Fromm* se stává *převážně* filozofem.) Lejbinovo zaměření na filozofické problémy osobnosti, kultury a společnosti by bylo vyžadovalo, věnovat větší pozornost psychoanalytickým pracím filozofů a sociálních vědců. Z těch si však Lejbin všimá poněkud zevrubněji jenom H. *Marcuseho*, některé jiné uvádí jenom jménem.

První kapitola knihy pojednává o teoretických principech *freudovské* psychoanalýzy: jejích filozofických a přírodovědeckých předpokladech, jejím pojetí lidské psychiky a dynamiky jejího fungování. Autor konstataje, že se *Freudovi* podařilo „obnažit konfliktní situace, dramatictost a rozštěpenost vědomí osobnosti v buržoazní civilizaci“, že však „ve svých teoretických vývodech neoprávněně toto rozštěpení absolutizoval“, přeměnil rozpory mezi vědomím a nevědomými pudy „v tragédii, která se rozvíjí věčně v duši každého člověka a určuje osud jak jednotlivé osobnosti, tak celého lidstva“ (s. 59). Problematiku freudismu jako světového názoru demonstrovuje Lejbin na polích filozofie dějin a kultury, náboženství a umění. Zdůrazňuje přitom zvláště, že *Freud* „filozofii nejen znal, nýbrž že se ve svých teoriích také o ideje filozofů opíral“ (s. 60), a to navzdory svým občasným protifilozofickým prohlášením. Zakladatel psychoanalýzy se Lejbinovi jeví jako skeptik, který vyjadřuje naději i pochybnosti, přesvědčenost o vítězství rozumu i opatrnost v předvídaní možnosti dalšího vývoje kultury (s. 74).

Při souhrnném ohodnocení se Lejbin snaží o spravedlivé ocenění silných i slabých stránek *Freudova* díla. K silným stránkám počítá *Freudovu* kritickou zaměřenost, jeho úsilí o empiricko-vědecké podložení teorie o podstatě člověka, která byla jen předmětem spekulací, jeho odhalení příčin a podmínek vzniku neuróz, jeho vymezení

umělecko-vědecké sféry jako zvláštního objektu vědeckého zkoumání, zkoumání uměleckých děl z hlediska umělcovy psychologie, odhalování náboženských iluzí a víru v rozum, kritiku etických norem a hodnot buržoazní společnosti. Hlavní slabé stránky Freudova učení vidí autor ve víře ve vrozenost a dědičnost „prvotních“ nevědomých lidských pudů, v jeho teorii dětského sexuálního vývoje, chybné koncepci historického vývoje lidstva, ve výkladu skrytého smyslu uměleckých děl přes prizma rodinných vztahů a individuálních prožitků v umělcově dětství, v utopistické iluzi o možnosti odstranit náboženství osvětovým působením, v historicky omezeném přístupu k analýze kulturních a sociálních vymožeností lidské civilizace, v extrapolaci závěrů, získaných zkoumáním dílčích jevů, na obecnější zákonitosti přírody a společnosti.

Druhá kapitola Lejbinovy knihy analyzuje z „analytické psychologie“ C. G. Junga jako stěžejní body pojem nevědomých archetypů, pojetí komplexu, Jungovo chápání struktury osobnosti, jeho psychologii postoje, symboly nevědomí a pojem individuace. Autor dochází k závěru, že Jung, přes svůj úmysl překonat Freuda, zůstává v zajetí základních psychoanalytických principů. Jeho přínos vidí ve zpřesněném pojetí subjektivních a objektivních faktorů motivačního chování, strukturálních rovin psychiky a symbolotvorné činnosti nevědomí. Za krok zpět vzhledem k Freudovi pokládá Jungovo zamítání ateismu a hledání nových náboženských hodnot. Jungovy koncepce jsou také nepřesnější a dvousmyslnější než koncepce Freudovy.

Z Adlerovy „individuální psychologie“ rozebírá autor Adlerovo pojetí hybných sil psychického vývoje člověka (citů družnosti, sebeuplatnění, méněcennosti atd.), jeho důraz na sociální aspekty života, cílovou zaměřenost nevědomých procesů a koncepci fikcionalistické teleologie. Zjišťuje, že přes shodné svět názorové východisko, Adler se od Freuda odlišuje pozitivně svým důrazem na aktivitu člověka ve smyslu samostatnosti, iniciativnosti. Ovšem podobně jak Freudova „pudová hnutí“ jeví se i adlerovské „sociální zájmy“ člověka jako vrozené a teleologicky podmíněné.

W. Reichovi věnuje Lejbin pozornost jako autorovi, který na jedné straně Freudovu sexualistickou jednostrannost ještě prohloubil a který na straně druhé se ji snažil spojovat s ekonomickým a historicko-materialistickým učením K. Marxe. Autor ukazuje projevy těchto tendencí na Reichem vypracované charakterologii osobnosti. Upozorňuje, že Reichovy myšlenky o psychopatogenním působení buržoazních ekonomických vztahů ovlivnila též E. Fromma a jiné neofreudovce. Reichovo úsilí spojit marxismus s psychoanalýzou šlo ovšem na účet historického materialismu, neboť — jak Lejbin ukazuje — u Reicha se stává fakticky „rozhodujícím faktorem pro pochopení sociálně ekonomických procesů struktura osobnosti, charakter člověka“ (s. 168), jak se utváří v rodině určitého typu. Rodinná výchova potlačující sexualitu je Reichovi zdrojem politické reakce; tudíž „k osvobození člověka je třeba sexuální revoluce“, která ve skutečnosti Reichovi nahrazuje revoluci socialistickou. Autor oprávněně poukazuje na to, že Reichovy myšlenky se staly v širších vrstvách mládeže módními až po smrti svého tvůrce, zveličuje však jejich význam, když tvrdí, že se jejich vliv projevil u revoltující západní mládeže 60. a 70. let stejně silně jak vliv idejí H. Marcuseho. Na druhé straně nepokládá Lejbin za potřebné, aby se zmínil o tom, že Reich cosi znamenal jako zakladatel freudo-„marxismu“ v ideologických diskusích předválečného komunistického hnutí, zejména mezi mládeží.

Jak už označení „neofreudismus“ napovídá, pokládá Lejbin (na rozdíl od několika mála jiných autorů) K. Horneyovou, H. S. Sullivana a E. Fromma především za pokračovatele S. Freuda, nikoliv A. Adlera, a to přes jejich Adlerem (a také Reichem) ovlivněnou kulturalistickou tendenci. Kapitola o Horneyové analyzuje zejména teorii vnitrosobnostních konfliktů a pojem seberealizace této psychoanalytičky. Přesto že se Horneyová snažila rozvíjet své vlastní pojetí vzájemných vztahů mezi osobností a kulturou, vnitrosobnostními konflikty a neurózami, společenskými vztahy a individuálními snahami, jeví se autorovi spíše jako modernizátor jednotlivých Freudových tezí, premis a závěrů, nikoliv jako principiální kritik.

Podobně se Lejbin vyjadřuje o H. S. Sullivanovi, tvůrce „meziosobnostní psychiatrie. Sullivan vidí specifikum individua v tom, že je ve stálé interakci s jinými. Z důrazu na komunikační proces vyplývají zvláštnosti Sullivanovy teorie: nahrazení Freudovy metody volných asociací v psychoterapii metodou psychiatrických interview; v oblasti antropologie pak zvláštní pozornost věnovaná tvorbě a používání symbolů, zvláště symbolů fungujících jako znaky společenské prestiže. Podle Sullivana je to právě honba za takovýmito předměty, která vytlačuje úsilí o roz-

víjení vlastní osobnosti. Přes svůj kritický prvek je i Sullivanova teorie konformistická: usiluje o vytvoření systému „samosti“ (Self), kterým by se individuuum ubránilo nepokojí, který plyne z meziosobního styku a je výrazem iracionální povahy společnosti.

Posledním autorem, jemuž se Lejbin věnuje, je E. Fromm, představitel „humanitní psychoanalýzy“. Lejbin rozebírá Frommovo pojetí „dichotomní lidské existence“ — „existenciálních“ (plynoucích z toho, že člověk je bytostí přírodní a zároveň bytostí, která svým vědomím přírodu překračuje) a „historických“ (plynoucích z daných sociálních řádů) a v této souvislosti ukazuje Frommovu spřízněnost s existencialismem a filozofickým antropologismem. Frommovo pojetí osobnosti, naděje, hodnot a norem chování a lásky jako nejvyšší humanistické hodnoty, jsou Lejbinovi východiskem k závěru, že Frommův kriticismus se orientuje jen na vnitřní, mravní a duchovní obnovu člověka a nedotýká se podstaty buržoazního řádu.

Závěrečná kapitola Lejbinovy knihy ukazuje psychoanalytický proud v celku jako učení části kritické západní inteligence, které však v konečných důsledcích směřuje ke konformistickému přizpůsobení individuí podmínkám buržoazní společnosti.

Lejbinova kniha není určena vysloveným znalcům psychoanalýzy a je proto naprosto na místě, že vyhrazuje mnoho místa informací o základních pojmech, kterými jednotliví analytici operují. Teprve informovaný čtenář může také být přístupný autorově marxistické filozofické polemice. Jistou nevyváženost mezi informativní a kritickou stránkou pocítuje čtenář jenom tam, kde Lejbin je nucen se dotýkat otázek, ke kterým se kriticky nevysslovuje zřejmě proto, že v nich sám odborníkem není, otázek nefilozofických, které se však filozofie dotýkají. Tato jistá asymetrie, ať už jakkoli odůvodnitelná filozofickou povahou práce, ponechává jednak podněcenou čtenářovu zvidavost částečně neuspokojenou, jednak vede autora (a ještě více neinformovaného čtenáře) k určitému přecenění významu ryze filozofických zdrojů a souvislosti pro utváření názorů psychoanalytiků a k podceňování souvislosti jiných: sociálního a vědeckého prostředí, ve kterém vyrůstali psychiatři sami a které většina z nich změnila v důsledku emigrace do USA; selektivní povahy psychologických poruch, dané sociálním složením jejich klientel; vlivu některých novějších sociálních teorií (např. teorie industriální a „postindustriální“ společnosti, konvergence atd.), které prokazatelně na psychoanalytiku působily. Konečně mohla i filozofická problematika být pojata poněkud všestranněji. Např. srovnání klasické psychoanalýzy na straně jedné, s neofreudismem (příp. i s existencialismem) na straně druhé mohlo být prohloubeno analýzou toho, jak tyto směry řeší otázky determinismu a svobody, vztah mezi jednotlivcem a masou apod.

Větší pozornost měla být rozhodně věnována vývoji freudo-„marxismu“ už vzhledem k tomu, že dva z autorů, jejichž práce Lejbin analyzuje (Reich a Fromm) byli kdysi s tímto proudem spjati. Rozbor tohoto druhu revizionismu mohla také pomoci konkrétněji ukázat sociální funkci filozofie psychoanalýzy. Totéž se týká ovšem i aplikace psychoanalýzy v pracích otevřené antimarxistických odborníků společenských věd.

Je ovšem třeba především poukázat na velkou užitečnost Lejbinovy knihy, která je dána její velkou hodnotou informační, neschematickou marxistickou kritičností a relativní obsáhlostí záběru, který čtenáři umožňuje, aby si vytvořil obraz o psychoanalýze jako vyvíjejícím se proudu buržoazního myšlení s jeho filozofickými implikacemi.

Josef Smajs

V. V. Mežujev: **Kultura i istorija** (Aktualnye problemy istoričeskogo materializma). Moskva, Politizdat 1977, 198 s.

Zatímco krátce po vítězné proletářské revoluci vládla představa o „automatickém“ vzniku socialistické kultury na základě změněných vztahů ve společenské základně, ukázalo se v průběhu existence lidové demokratických a socialistických států, že vytváření kulturní nadstavby adekvátní socialistickým společenským vztahům je dlouhodobou záležitostí. Zároveň, v souvislosti s prohlubující se krizí buržoazní společnosti, signalizují i západní společenství vědci jev, který označují jako „krizi kultury“. Aktuálnost problému kultury v dnešním světě potvrzují i události spojené s tzv. kulturní revolucí v Číně.

Problematika kultury se proto zákonitě dostává do popředí teoretického zájmu marxistických filozofů. Práce V. V. Mežujeva **Kultura i istorija** v tomto rámci zna-